

שמעתא עמיקתא

גליון ת"א | פרשת כי תבא | תשע"ט | קהילת הניכי הישיבות | רמות ב'

הלכות מצויות לארבעת המינים

חלק שני

קנייתם מקטן

קטן הסוחר ד' מינים
קטן הסוחר (קונה ומקנה) ד' מינים לכתחלה, יש להימנע מלקנות ממנו, ובדיעבד אם קנה ונטלם אינו חוזר לברך משום חשש ברכה לבטלה. [בה"ל (שם ד"ה לא) בשם הכת"ס (סי' כחכ)].
מוכר בשליחות גדול

י"א שהקונה אתרוג (או אחד משאר המינים) מקטן המוכר אתרוגים של גדול שהעמידו למכור, אם כבר קצב הבעלים מחיר האתרוג והקטן רק מודיע את המחיר ומקבל הכסף, הרי זה קנין גמור ויוצא בו ידי"ח, אבל אם הקטן קובע מחיר האתרוג, שהוא בהסכמת הבעלים אין מכירתו מכירה ואינו יוצא ידי"ח. [נעי' בתניבות (סי' קכב ס"ב ב' וסי' רמז ס"ק א). וכ"כ בתורת הקנינים (מילואים ד' מינים סי' א), עיי"ש]. ויש מקילים בזה בכל אופן. [נעי' בה"ל (סי' תמח על סעי' ג ד"ה ובלבד) משי"כ בשם המטה יהודה (דלא כמ"ש שם במ"ב בשם הקצות סי' קכ"ו ס"ק ט"ו) ולפי דבריו אפשר שיהיה הכא ד"ל דהוי כמעשה קוף בעלמא. וכן פסק הגר"ח"ק שליט"א (תורת המועדים אות כא). וכן נראה שהיא שיטת בעל השבט הלוי (נעי' מבית לוי ח"ד ע"מ סג בסוף המכתב). והחנך לנער (פכ"ה הגה ח) כתי' שאם המוכר הוא גדול אלא שלפעמים יוצא ומניח קטן אין בית מיוחס כי הוי כאילו משאר האתרוגים על שלחן ואמר שכל מי שיניח מעות יקח האתרוג].

בן י"ג שנה ללא חתימת זקן
קרא קטן עד י"ג שנים ויום אחד והביא שתי שערות. [בה"ל (סי' תרנ"ג על סעי' ו' דסד"ה לא יתננו)]. ויש מסתפקים לענין זה האם אומרים שמסתמא יש לו שתי שערות משום "חזקה דרבא". [פמ"ג (שם א"א ס"ק יב)]. ויש מקילין, ונראה שאפשר לסמוך עליהם. [כת"ס (סי' קנט) משום חזקה דרבא וגם איכא ס"ס דשמא גם בפעושות מותר כדעת הי"א. וכן נראה לעיקר להב"ה"ל (שם) והבכור"י (שם ס"ק יט) מיקל בזה ביו"ט ש"ן].

אומר שהוא גדול (למקילים לעיל)
נער (שאין לו חתימת זקן) המוכר ד' מינים ואומר שהוא בן י"ג, אם ניכר שהוא בחזקת כשרות ויודע שהדבר נוגע למצוה ואיסורים, לא חוששין שיכשיל וישקר, ויכול לסמוך על דבריו. [תשובות והנהגות (ח"ה סי' ריב אות ו)].

קניית ערבות מנער הסמוך על שלחן אביו
נערים גדולים הסמוכים על שלחן אביהם הקוטפים ערבות מההפקר אף ללא ידיעת אביהם, הקונה מהם י"א שיוצא ידי חובתו. [מועדים וזמנים (ח"ו סי' מה) כי מה דקיי"ל שהאב זוכה במציאת בנו גדול הסמוך על שלחנו אינו אלא במציאה שמצא באקראי, אבל אם הבן הולך ללקט ערבות למכור אינם קניינים לאביו].

בהשאלה או במתנה

השאלה - מתנה
אם נטל לולב שאול לא יצא ידי"ח. [ש"ע (סי' תרמט סעי' א)]. ואם נתנו לו במתנה, יוצא ידי חובתו. [ש"ע (סי' תרנ"ג סעי' ג)].

מתנה על מנת להחזיר
נתנו לו על מנת להחזירו, הרי זה יוצא בו ידי חובתו ומחזירו, כי מתנה על מנת להחזיר נקראת מתנה, ואם לא החזירו, לא יצא אפילו נתן לו את דמיו, ואפילו נאנס מידו, וכן אם החזירו לאחר זמן מצותו, לא יצא. [ש"ע (סי' תרנ"ג סעי' ד)].

נתנו לו על מנת שלא יתננו לאחר
ניתן לתת ארבעת המינים במתנה על מנת שלא יתנו לאחר ויוצא ידי חובתו, כי לא גרע ממתנה על מנת להחזיר. [רמ"א (שם)].

אמר לו חברו יהא שלך עד שתצא בו
אפילו אמר לו הנותן לו הלולב, יהא שלך עד שתצא בו ואח"כ יהא שלי בכתחלה, לא יצא, כי הוא כמו שאול. [ש"ע (סי' תרנ"ג סעי' ג)]. וי"א שכל זה כשמוכח מלשונו מפורש שתחלת הקנייתו היא שאלו.

בסתמא לצאת בו אמרינן שנתנו בתורת מתנה על מנת להחזיר. [מ"א, והוכיח כן מהא דשואל כלי מחבירו לקדש בו אשה דהרמ"א פסק באה"ע סי' כ"ח סעי' י"ט שהיא מקודשת משום דאמרינן מסתמא נתן לו במתנה ע"מ להחזיר שיהיה יוכל לקדש בו אי"ה בה"ה בתרומה]. ולמעשה צריך לחזור וליתולב בלי ברכה. [מ"ב (סי' ט) כי ה"ט"ז ועוד פוסקים חולקים על הא דבאה"ע].

נתן סתם
נתנו לו סתם, הוי כאילו אמר לו על מנת שתחזירהו לי, שמסתמא על דעת כן נתנו לו כיון שצריך לצאת בו מחמת שאין לו אחר. [ש"ע (שם סעי' ה)]. ומי"מ לכתחלה טוב שיפרט ביום ראשון שנותן לו במתנה ע"מ להחזיר, אבל בדיעבד אם שאל ממנו סתם ליתן לו לולבו לצאת בו ונתן לו יצא שמסתמא נתן לו באופן שמוותר לצאת בו. [מ"ב (סי' תרמט ס"ק טו)].

לא החזירו לבעליו
אחר שקיים המצוה צריך לחזור וליתנו לבעליו במתנה, כדי שיהיה של בעלים ויצאו בו. [רמ"א (סי' תרנ"ג סעי' ה)]. ואם לא החזירו לבעליו, לא יצא. [ש"ע (סי' תרנ"ג סעי' ה)].
לתתו לאחרים ללא רשות מפורשת של הנותן
המקבל לולב במתנה ע"מ להחזיר יש לו רשות ליתנו לאחרים לצאת ידי"ח ואפילו הם רבים, ובלבד שיתקיים תנאו ויחזירו לראשון בלא פסול. מיהו כ"ז אם הבעלים נתנו לו בסתם, אבל אי אמר לו כשנתן לו שאין לו רשות ליתנו לאחרים אינו יכול לזכות לאחר לצאת בו, ואם יתן תבטיב המתנה וגם הוא לא יצא בו. [ש"ע (סי' תרנ"ג סעי' ה) ומ"ב (סי' קא - כב)]. ואפילו במקום שיש רק אומדנא שמקדיף שנתן שלא יטלוהו רבים משום חשש שיפסידוהו אין לו לתת לאחרים. [מ"ב (שם)]. עיי"ש שנתן שבלא"ה יש שאתרוגים שממחינן בעיקר דינא דהמתבר וסוברין דלולב שקבל במתנה ע"מ להחזיר לא יתן לאדם אחר מבלי דעת ורשות הנותן].

מהתורה או מדרבנן

נצטוונו מה"ת ליתולב ולשמוח בו לפני ה' ז' ימים שנאמר (ויקרא פכ"ג פס"ג מ) "ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפת תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל ושמחתם לפני ה' אלקיכם שבעת ימים". [סוכה (מא)]. וארבעה מינים אלו מצוה אחת הם, וכולם נקראים מצות לולב. [נעי' רמב"ם (לולב פי"ז הי"ה)].

בירושלים ומחוצה לה
מהתורה נוהגת מצוה זו במקדש שבעה ימים, אבל בשאר אר"י ובחול"ל ביום הראשון בלבד כמו שכתוב "ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ וכו'", והכמים תקנו שיהא ניטל בכל מקום כל שלשה זכר למקדש. [ש"ע (סי' תרנ"ג סעי' א) ומ"ב (סי' א)].

בירושלים העתיקה בזמן הזה
יש מי שאומר שלדעת הרמב"ם הסובר שקדושת המקדש בירושלים לא בטלה, מצות לולב נוהגת גם בזמן הזה כל שבעה בירושלים העתיקה. ומי שנטל לולב סביבות מקום המקדש (או אצל קברי ב"ד וקבר חולדה) מקיים גם בזמן הזה מצות עשה מה"ת כל שבעה. [בכור"י (סי' תרנ"ג סעי' א)]. וכבר רבו החולקים עליו כי יש כאן ספק ספקא, אולי הלכה כהראב"ד הסובר שבטלה קדושת ירושלים, ואם תאמר שלא בטלה, אולי הלכה כרש"י שהמקדש הוא בית המקדש לבד ולא ירושלים. [צ"ח הקודש (סי' מז) ורנ"ג שמחה על השי"ס (לאור שמח סוכה פד). ועי' עוד בזה במקראי קודש (סוכות ח"ב), במנח"ש (תני סי' מז) ובמועדים וזמנים (ח"ה סי' שמח)]. ועל כן מי שכבר נטל והגיע לכותל המערבי אין עליו חיוב לחזור ליתולב שנית. [צ"ח (ח"י סי' ב) ודברי יציב (או"ח סי' רעג)]. ומי"מ הרבה מגדולי הדור מהדרים ליתולב שם ד' מינים עוד פעם. [נעי' בהלכ"ס (פ"א אות ב) שכן נהג הגר"ש ז"א צ"ל].

קניית ארבעת המינים - דין לכם

ליטול ארבעה מינים שלו
ביום ראשון של סוכות הדי' מינים צריכים להיות רכוש של הנוטל, כמו שכתוב "לכם" (ויקרא כג, מ) ודרשו חז"ל משלכם, וע"כ אם הם אינם שלו לא יצא ידי"ח. [ש"ע (סי' תרמט סעי' א)]. ועי' בערוה"ש (סי' תרנ"ג אות ג) שמסתפק לענין אב ובניו הגדולים וחתניו הסמוכין על שלחנו, האם כיון שמצינו בכמה דינים שאם סמוכין על שלחן אביהם בטלים לאביהם, אי"כ יכולים כולם לצאת בלולב או קרינן בו לכם, וסיים שכן נ"ר עיקר ומי"מ יש להתיישב בזה, ע"כ. ובתשובות והנהגות (ח"ה סי' ריא אות ד) כתי' שדבריו צע"ל].

אופן קנייתם

על ידי קנין כסף
הקונה ארבעת המינים, מעיקר הדין אף אם לא שילם כלל עבורם כיון שעשה בהם קנין יוצא ידי"ח ויכול אף לברך עליהם, ומי"מ לכתחלה לצורך קיום המצוה ביו"ט ראשון שהוא מה"ת, יש לשלם עליהם בכסף (כי הוא קנין מה"ת). [מ"ב (סי' תרנ"ג ס"ק ז) ע"פ המחנ"א (קנין משיכה סי' ב) שהוכיח דעת הרמב"ם והרמב"ן דקנין דרבנן אינו מועיל לדא"י, ומדאי' אינו נחשב כשלו. והביאו השערי"ת (סי' תרנ"ג ס"ק א) והבכור"י (שם ס"ק ה)]. או יתן חלק מהתשלום בכסף והשאר יזקוף עליו במלוח. [נעי' ברמ"א (ח"ו"מ סי' קצ סעי' ז) ובמ"ב (סי' תנ"ד ס"ק טו)]. ועי' ברמ"א (ח"ו"מ סי' סז סעי' ד) דמקרי זקיפה משעה שקבע לו זמן לפרעון, וי"א מיד שכת' בפנקסו כל החשבון ביחד. והמשפט שלום (סי' קצ על סעי' טו ובהנה שם) הביא המחש"ת הרי"ם (יו"ד סי' יז) שכת' לחדש בדין עי"ל ונפיק אוזוי דלא מהני זקיפה שכותב בפנקסו אלא בלשון דא"ל קני במשיכה וזוי ליהוי הלואה גבד, עיי"ש]. ובדיעבד אין לחוש לזה כי מעיקר הדין אין הדבר מועיל בעוד שהמנהג הפשוט שלא לחוש לזה. [כן מבואר במ"ב (סי' תרנ"ג ס"ק ז) ועי' בשד"ח (מעי' ד' מינים סי' ג אות ב מעי' הלמ"ד כלל קמא אות כד) שכת' שכן הוא מנהג כמעט כל המקומות. ועי' עוד בזה בשמעתא עמקתא גליון ש"נ].

בציץ או כרטיס אשראי
אם אין בידו כסף ישלם בציץ ואם אין לו ישלם בכרטיס אשראי (ואם הפרעון מתבצע לפני החג יכול לכתחלה לשלם דרכם). לכתחלה יש מקום לחוש שצ"ק וכרטיס אשראי אין דינם ככסף, עי' באורך בציץ בהלכה (ח"ב פי"ח ע"ג ב). ועי' עוד בשמעתא עמקתא גליון ש"נ].

קיבלו בכתב במתנה
אם קיבל הלולב במתנה אינו צריך קנין אחר. [נעי' במקור חיים (סי' תמח ס"ק ה), בקצות (סי' קצח ס"ק א) ובתניבות (שם ס"ק א) ע"פ התוס' (ע"ז ע"א. ד"ה פרדש) שבקנין מתנה כיון שאין מעות קונה מה"ת במשיכה או הגבהה, דלא כהת"ש"מ (ב"מ מז) ב' בשם הרמב"ן דס"ל שקונה מדרבנן, אלא דעי' בשערי"ת (סי' תרנ"ג אות א) שמשמע שחושש לדברי הרמב"ן].

לא שילם והמוכר דורש כספו
אם קנה ע"מ לשלם אחר זמן, אם המוכר דורש כספו מחמת דוחקו למעות יש סוברים שיש בזה משום חשש ביטול מקח ולא יוצא ידי חובתו. [הגר"ש ז"ל (הצ"ק בהלכה פי"ז ע"ג ע"ג והלכ"ס סוכות פ"א אות ג), וכסברתו מצינו בדברי מלכאל (ח"ד סי' כד אות נח)]. ויש מקילים לענין ד' מינים, וכן נראה עיקר. [הגר"ש ז"א (הסכמה לספר ד' מינים), עיי"ש טעמו]. ומי"מ יזהר לכתחלה לא לבא לידי כך (ואם זקף עליו במלוה אין חשש בכל אופן). [נעי' בשמעתא עמקתא גליון ש"נ].

תשלום מכספי מעשר
אף מי שפרנסתו דחוקה לו, לא יקנה ארבעת המינים ממעות מעשר כספים, אלא יטול מאחרים במתנה ע"מ להחזיר, אבל אם אין לו אפשרות זו, מותר לו לקנות ממעשר כספים. [הגר"ש ז"א (הלכ"ס פי"א אות א). ועי' באג"מ (יו"ד ח"ג סי' צג) שהמפורש חומש יכול לתת מהמעשר השני להידור מצוה. וכמו כן אם ייעד סכום מסוים לקניית ארבעת המינים והוא בטוח שיתורג מסכום זה לא היה משלם על כך, מותר להוסיף סכום מסוים ממעשר כדי לקנות אתרוג מהודר יותר (ומי"מ יזהר שלא להוציא על כך אלא חלק ממעות המעשר, והשאר יקיים בהן מצות צדקה לעניים)]. [ועי' עוד בענין קניית מצות מכספי מעשר בשמעתא עמקתא גליון קצ"ג].
להרבות בהוצאות לצורך קניית הדי' מינים
אין להרבות בהוצאות ותריות לצורך מצוה זו אם על ידי זה יגרע חלקם של מצוות וחובות אחרים המוטלים עליו, וכל ערום יעשה בדת. [הגר"ש ז"א (שם הגה)].

לקבלו מאשתו של בעל הלולב

אם נתנה האשה הלולב לאחד מאוהביו או קרוביו במתנה לא יצא, כי אפשר שלא ניאא לבעלה כי אם במכירה, אם לא שהוא אדם חשוב שאינו לפי כבודו למכרו שמותר כי אז בטמא ניאא ליה [מ"ב (סי' תרנח ס"ק ה) בשם המ"א], ואפ"י כשהיא נושאת ונותנת בתוך הבית אין לה רשות ליתן משלו, ואף אם שמע בעלה אח"כ ונתרצה לא מועיל כי בעת הלקיחה לא היה שלו וצריך לחזור ולטול, בלא ברכה. וכל זה ביום הראשון, אבל בשאר הימים מועיל בכל אופן כי נוח לו שייקמו מצוות בממונו. [מ"ב (סי' תרנח ס"ק ח) בשם הבכור"י. ועיי"ש שהפמ"ג מיקל בנו"י. ומש"כ בלא ברכה כן הכרעי השעה"צ (את יא) כי יש לחוש לדעת שאר אחרונים שמקילין בזה היבט שאנו משערין שהבעל לא יקפיד, ונפרט היכא דהיא נושאת ונותנת].

להקנותו לאשה נשואה

הנותן לולב לאשה נשואה אינו צריך להקנות לה על מנת שאין לבעלה רשות בו. [נעי בבכור"י (סי' תרנז ה) וכתב שיש להזהר בזה כי כל מה שקנה אשה קנה בעלה, אח"כ אומר להדיא שלא יהיה לבעלה רשות בו, אולם דעת הגרשו"א (הליכ"ש פי"א אות ז) שאין להתמיר בכך כי בכל אופן חשיב שפיר "לכס", משום דאף במתנה גמורה כיון דאין זה אלא קנין פירות אבל הגוף שייך לה, הריהו לולבה, ודי בכך לצאת ידי"ח].

להקנותו לקטן

לא יתנו ביום ראשון (ובחול"ל אף ביו"ט שני) לקטן, קודם שיצא בו, מפני שהקטן קונה ואינו נמקנה לאחרים מן התורה, ומנצא שאם החזירו לו אינו מוחזר, ויש מי שאומר שאם הגיע לעונת הפעוטות, מותר שאז מתנתו מתנה. [שו"ע (סי' תרנח סעי ו) ומ"ב (סי"ק טו כזו)]. ועי' בשד"ח (מנעו הלמ"ד כלל קמא אות יד ד"ה ועל).

תופס עם הקטן יחד או נותן לו בהשאלה

אם תופס הלולב עם התינוק, כיון שלא יצא מידו אין הקטן קונה כלל, ולכן מותר אפילו בלא הגיע לעונת הפעוטות. [שו"ע (סי' תרנח סעי ו) ומ"ב (סי"ק כח)]. וכן אם לא מקנה הלולב לקטן או שאומר לו יהא שלך עד שתצא בו ואח"כ יהא שלי כבתחלה שדינו כשאול, אין חשש. אלא שבכל אלו העצות לא מועיל רק לגדול שיהיה יכול אח"כ לצאת בו, אבל הקטן לא יצא בנטילה כזה כי אינו שלו ולא מקרי לכס ולא קיים בו אביו מצות חינוך, ויש מאחרונים שחז"ר שימצות חינוך מתקיים גם בשאול כי גם בזה מתחנך הבן למצות. [מ"ב (ס"ק חג)]. ועי' עוד בזה להלן בדיני חינוך הקטנים.

אבא המקנה לבנו

אבא המקנה לבנו הקטן הסמוך לשלחנו ד' מינים אין הבן זוכה בלולב, אבל בנו הגדול אע"פ שהוא סמוך לשלחנו זוכה. [נעי ברמ"א (ח"מ סי' ער סעי ב) שאם נתנו מתנה לקטן הסמוך על שלחן אביו הרי היא של אביו, אבל לא בבנו הגדול. ודבריו הם ע"פ הנמוק"י (בי"ו ז. ברי"ף ד"ה גמ'). וכן הוא בחי' הרי"ן (בי"מ יב: ד"ה גמ'). ועי' בתשובת בצלאל אשכנזי (ססי' לה) שהביא דברי הרי"ן להלכה, והובא ברע"א (ח"ומ"ם סי' עז). והמהרש"ם (ח"ומ"ם סי' שצח) הביא מח' כשאביו מוכה לו. והמשנה הלכות (ח"ו סי' רפז) פסק שכיון שאף אביו יכול להקנות לו כי יש דעת מקנה, וכן הדין לענין ד' מינים. ודבריו תמוהים שהרי מהפוסקים הניל מבואר דלא כדבריו]. ואם אביו מוכה לו ע"י אחרים ע"מ שלא יהא לו רשות בו הקטן זוכה ויוצא ידי חובת המצוה. [מחנ"א (זכיה סי' ב) כי מהני זכיה לקטן הסמוך לשלחן אביו ע"י אחר ע"מ שלא יהא לאביו רשות בו וכן אביו יכול להקנות לו ע"י אחר ע"מ שלא יהא לו רשות בו. וכן המהרש"ך (ח"ב סי' ריא) הובא בהלכה למש"כ (גו"י"א פי"ז) בטל דמחני אלא אחרים מוכים לו. אלא דעיי"ש במחנ"א (סי' בו) ומהרש"ך (סי' רהה סי"ק ד וסי' רמג סי"ק ז) שיש"א דזכיה לקטן מועיל לא רק מרבית שיש לחוש דקטני מרבית לא מועיל לדא"ר אינו יוצא ידי"ח. ומ"מ המ"ב לא חשש לדבריהם אלא דא"ר ולא בחינת דדרבנן, נפרט שיש סוברים שיוצא הקטן אף בשאול כמבואר להלן]. ועי' עוד להלן לענין דיני נטילת ד'. מינים של קטן.

לקנות ד' מינים ולא לסמוך ליטול של אחרים

כל אדם ישתדל ויהא זרזו במצוה לקנות לולב לעצמו, כדי לקיים המצוה כתיקונה. כי רוב העולם אינם יודעים להקנות לחבריהם, וכדי לעשות הנענועים כהלכתן. [רמ"א (סי' תרנח סעי ט) ומ"ב (סי"ק מג)]. אפילו חל ויז"ט ראשון בשבת שא"א לקיים המצות עשה מה"י"ת אפ"יה נכון להשתדל להיות לו לולב ואתרוג לעצמו. [מ"ב (שם)].

הידור מצוה

כתיב בתורה "ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כשפת תמרית וענף עץ עבות וערבי נחלי", והדר היינו שיהיה נאה והדר בתאור וגידולו כמבואר לעיל בדיני אתרוג ולפי שכל אלו הדי' מינים כתובין בפסוק אחד למדין זה מזה וע"כ כל הארבעה מינים צריכים להיות נאים ומהודרים. [מ"ב (הקדמה לסי' תרמג)].

להוציא עד שליש להדור מצוה

כתוב בגמרא שהידור מצוה הוא עד שליש במצוה. [ב"ק (ט)]. ונחלקו הפוסקים בביאור הדברים:

א' יש מפרשים שמדובר במי שמצא אתרוג (וכן בשאר מצות) אחד שהיה בו רק כשיעור מצומצם שהוא כביצה והאחר גדול ממנו, ע"ז אמרו שמצוה להדר אחר זה ולהוסיף עד שליש דמיו מלגיו כי חוששים שיתמעט השיעור, ובאופן זה אפילו כבר קנה האתרוג הקטן מצוה להחליפו באחר ולהוסיף עד שלש. אבל אין כוונת הש"ס כשיש לפניו שני אתרוגים ואחד דהר יותר מחבירו שיצטרף מחמת מצות הידור להוסיף עד שליש שא"כ הרי לעולם ימצא נאה ונאה ואין סוף לדבר. [שו"ע (סי' תרנז סעי' א) בדעה ראשונה בסתם והיא שיטת ר"ת].

ב' יש מי שמפרש שכונת הש"ס על אתרוג (וכן בשאר המצות) שמזמנן לפניו אחד הדר יותר מחבירו, מצוה להדר אחר ההדר ולהוסיף עד שליש בדמיו. [שו"ע (שם) בשם יש מי שאומר]. והלכה עת השו"ע כדעת הראשונה. ודעת המשנה ברורה שאע"פ שכן הוא עיקר הדין מ"מ יש מקום להחמיר כשיטה שניה. [ביאור הלכה (ד"ה בצמצום)].

אחר שכבר קנה

י"א שאם כבר קנה אתרוג בשיעורו גדול יותר מכביצה לכל הדעות א"צ להוסיף ולהחליפו באחר מהודר יותר [לדעה ראשונה כי גם הראשון לא היה בו שיעור מצומצם ולדיעה שניה לא החמירו ליקח ההדר כלל אחר שכבר קנת]. [מ"ב (סי"ק ה) בשם המ"א]. וי"א שאפילו לקח כבר אתרוג [וה"י"ה לכל המצות] והיה יותר מכשיעור ואח"כ מצא אחר נאה הימנו צריך להחליפו ולהוסיף עד שליש. [מ"ב (שם) בשם הגר"א]. ומ"מ אף לשיטה זו אם המוכר אינו רוצה להחליפו רק למכרו אינו חייב לקנותו ולהחזיק שתיים אם לא שיש לו קונים שרוצים לקנות את הקטן שיש לו. [מ"ב (סי"ק ד)].

אין משערים מהדור

יש מסתפקים איך משערים דמי הראשון, כפי מה שקנה הוא בין ביוקר בין בזול או כפי מה ששוה על פי שומא. [בכור"י (סי' תרנז סי"ק ז)]. ולמעשה יש להוסיף עד שליש מהמחיר המקובל לאתרוג כשר. [בכור"י (שם) אליבא דחב"י, וכן פסק הגר"ש"א זצ"ל (קונטרס הליכות והנהגות עמ' 33)].

הידור לצאת כל השיטות

אם יש באחד המינים (וה"י"ה בכל המצות) חשש פסול, שתלוי במחלוקת הפוסקים אף שלהלכה הוא כשר מ"מ לכל הדעות יש משום הידור מצוה עד שליש לקנות אחר לצאת כל השיטות. [ביאור הלכה (סי' תרנז על סעי' א ד"ה אם)]. כי עיקר ההידור הוא שאין בו שום חשש פסול ואח"כ משגיחין בהדרו בתואר ומראה. [חיים וברכה (אות ה סי"ק סד) וכ"כ בחתן סופר (שער הטוטפות סי' יח בתשובה שדפסה בשיטתיו)]. וכל זה כשיש לחשוש לשיטה ההיא, אבל אם אין חוששים כ"כ לאותה שיטה הידור ביופי עדיף. [נעי במ"י (סי' תרמח סי"ק לא), וכ"כ הגר"ז (שם אות יז), עיי"ש]. ועי' עוד מש"כ בנוגע לזה בשמעתא עמיקתא גליון עי"ח].

הדור מצוה בגדול

יש הידור מצוה בארבעה מינים גדולים, אלא שאין חיוב להוציא שליש עבור זה (אא"כ יש לו אתרוג ששיעורו מצומצם). [נעי בשו"ע (סי' תרנז סעי' א), במ"א (סי' תרנב ס"ק ג) ובחמ"ד משה (סי' תרנב א) וגמ' גודל האתרוג לא יהיה גדול ממש אלא בינוני, ולכתחלה ראוי שלא יהיה גדול אוח ג]. ומ"מ גודל האתרוג לא יהיה גדול ממש אלא בינוני, ולכתחלה ראוי שלא יהיה גדול ביותר, כדי שיהיה אפשר לקחת את האתרוג והלולב ביד א'. [צדה לדרך (מאמר ד כלל ו פ"ו סד"ה כתב) והגרשו"א זצ"ל (אשר האיש פל"א אות מא)]. והארכנו בזה בשמעתא עמיקתא גליון קי"ד].

לקנות המצוה בממונו

לא יעשה המצוה בחנם, אלא יקנה אותה בשכר שלם. [זהור (ח"יב קכח, א) מובא בספר חרדים (בהקדמה למצות אות ד, זי' תנאים לקיום המצוות בשלמות), בחי"י"א (כלל סח אות טז) ובבה"ל (ססי' תרנז ד"ה ועיין לקמן). ומשמע מלשון הזהרה והחי"י"א שאפ"י חלק בתשלום לא מהני לזה, אלא צריך לשלם תשלום שלם, ואפשר שבכלל זה לא לבקש הנחה משוויי החפצה של מצוה. ובאמת בספר טעמי המצות (פרי' ראה) כתב בשם האר"י ז"ל שהיה נותן למוכרים כל מה ששאלו ממנו בפעם הראשונה ולא היה מסרב ונושא ונותן על המחיר].

קנה בממונו וישל חברו מהודר יותר

מי שאין לו לולב מהודר , עדיף שיצא ידי"ח בשל חברו המהודר. [נחכס צבי (ססי' מה) וקצושי"ע (סי' קלו סעי' ז). ועי' בתשובות והנהגות (ח"יב סי' שטו)]. ועי' עוד בחתן סופר (שער הטוטפות סי' יח בסוף התשובה המודפסת שם בשוליים) שאפ"י לפי הזהרה שכתב שיש מעלה שיעשה מצוה בממונו, מ"מ היינו דוקא אם מקמץ אז נראה כמזולז, אבל אם קנה בדמים לשם מצוה, ואינו יוצא בשלו, הרי קיים מצוותו בשלמות. ועי' בזה בשמעתא עמיקתא גליון ז].

לקח הלולב והביאו לו לפני הברכה אחר מהודר יותר

אם כבר לקח בידו האתרוג שאינו מהודר ועד שלא בירך הביאו לו אתרוג יפה יותר בירך על המהודר יותר. [נחכס צבי (ססי' מה)]. ועי' בשבות יעקב (ח"יב סי' ל) שס"ל דבכה"ג אינו מחויב לקחת המהודר יותר ומי"מ רשאי להחמיר ע"י"ו. ועי' מש"כ על דבריהם בשמעתא עמיקתא גליון א].

יצא ידי חובה ומצא מהודר יותר

י"א שמי שבירך על אתרוג שאינו מן המובחר ושוב נזדמן לו מן המובחר שוודאי מצוה שיחזור ויטלנו, וצ"ע אם צריך לברך שנית. [כת"ס (סי' קלה ד"ה ועיין תוס'). ונבית הלוי (ח"יב סי' מז) מסתפק אם צריך ליטול שנית]. וי"א שבאופן זה בודאי א"צ ליטול שנית. [פרי יצחק (ח"יב סי' ל ד"ה ובעיקר מה שהכריחו). ועי' מש"כ בזה בס"ד בשמעתא עמיקתא גליון ל].

כבוד אב באתרוג מהודר

הקונה כמה אתרוגים עבור בני המשפחה וכדו', אינו חייב לכבד אביו במהודר ביותר כי אין זה בכלל המצוה של כבוד אב, כיון שהמצוה מוטלת גם עליו כמו על אביו ועל כן בזה הוא קודם. [בכור"י (סני' תרנז) והגרשו"א זצ"ל (הליכ"ש שם פי"א הגה' 4)]. אלא שאם אביו שלח את בנו לקנות הדי' מינים יכול לבחור היפה שבין כולם עבור אביו אע"פ שגם הוא צריך לאחד מהם כי עדיין הבן לא קנה בהם. [נעי' בשמעתא עמיקתא גליון ע"ד מה שנוגע לכאן].

דיני הנטילה

זמן הנטילה

ביום

מצות לולב ביום ולא בלילה, וכל היום כשר לנטילת לולב, ועל כן אם לא נטל שחרית, יטלנו אחר כך. [ומ"מ זרזים מקדימים למצות ונוטלים אותו בבוקר. [שו"ע (סי' תרנב סעי' א)]. ואם נטלו מעמוד השחר יצא מי מעמוד השחר יום הוא, אלא מפני שאין הכל בקיאין בו צריכין להמתין עד חצי החמה. [מ"ב (סי"ק ג)].

ליטלו בזמן עמוד השחר בשעת הדחק

אם צריך להשכים לצאת לדרך, יכול ליטלו משעלה עמוד השחר [שו"ע (סי' תרנב סעי' א)], ורשאי לעשות כן אע"פ שבגלל זה יקרא הלל בלא לולב, ומ"מ צריך לנענע בשעה שנטלו.

[מ"ב (סי"ק ה)].

עיקר מצוות

עיקר מצותו בשעת ההלל כדי לנענע בהודו והושיעה נא. [שו"ע (סי' תרנב סעי' א) ומ"ב (סי"ק ד)]. וקצת מן המהדרים נוהגים לברך על הלולב בהנף החמה בתוך הסוכה ולנענע ואח"כ בשעת ההלל מנענעים שוב פעם. [מ"ב (שם)].

להרבות באחיזתו

המדקדקים היו אוחזים את הלולב בידם כשיוצאים מביתם לבחכ"י, גם בשעת התפלה, וכן כשחוזרים מהבית הכנסת לביתם, כדי לחבב המצות. [רמ"א (שם)]. ועיי"ש במ"ב (סי"ק ו) דאע"פ שאסור להחזיק שום דבר בשעת התפלה הכא כיון שיש בלקיחתו משום מצוה לא מיטריד ביה]. אולם היום יש בהנהגה זו משום "מחזי כיוהרא" אם לא למי שמפורסם למדקדק במעשיו, ומ"מ גם היום נוהגין שמולכיכין הלולב בבקר בעצמו לביהכ"י וכן מחזירו לביתו בעצמו. [מ"ב (שם)].

נטילתו בסוכה

יש נוהגים ע"פ האר"י ז"ל לברך תחלה על הלולב בסוכה ואח"כ עושים שאר הנענועים (של הלל) בביהכ"י. [מ"ב (סי' תרנא סי"ק לד). ועיי"ש בשעה"צ שאפשר שטעמו כדי שלא להשהות המצוה, שמיד שקם משנתו בסוכה יתייף יקיים מצות נטילת לולב, ואפשר שהוא על פי סוד].

אופן הנטילה

נטילת כולם

ארבעת המינים מעכבין זה את זה כי כולן מצוה אחת הן וצריך "לקיחה תמה". [שו"ע (סי' תרנא סעי' יב) ומ"ב (סי"ק ט)]. ואם חסר לו אחד מהם לא יברך על השאר, אפילו אם יודע בבירור שלבסוף יבוא לידו כולן כיון שאין מצוים לפניו בשעת הברכה. [שו"ע (שם)].

נטלם ביחד אחר זה

אם היו ארבעתן מצויים אצלו ונטלם אחד אחד, יצא [שו"ע (שם סעי' יב) ומ"ב (סי"ק ג)], ובלבד שיהיו כולם סמוכים לו. ולכתי' יטול הלולב תחלה ויברך על הלולב ויכוון לפטור גם שאר המינים. (ואגד שאנו עושין בלולב הוא רק למצוה ואינו מעכב). [רמ"א (שם) ומ"ב (סי"ק ג)].

סח בין אחד לשני

אם סח ביניהם, צריך לברך על כל אחד בפני עצמו [רמ"א (שם)], על הדס על נטילת עץ עבות ועל ערבה על נטילת ערבה וכן על אתרוג, ומ"מ טוב שאח"כ ג"כ יחזור ויקחם כולם ביחד.

[מ"ב (סי"ק נ)].

ראשיהם למעלה

יטול אותם כשראשיהם למעלה ועיקריהם למטה והאתרוג יטלנו כשהעוקף כלפי מטה והדד כלפי מעלה [שו"ע (שם סעי' ג) ומ"ב (סי"ק יז)], כי הנטילה צריכה להיות כדרך גדילתן באילן, ואף על גב שאתרוג כשהוא תלוי עוקצו למעלה מ"מ מקרי דרך גדילתו עוקצו למטה אלא שהפירות מכבידן אותו. [מ"ב (סי"ק טז-יז)].

הפכם

אם הפכם אפילו בדיעבד לא יצא, וי"א שגם כשנוטלין ראשיהן מן הצד לא יצא כי הוי שלא כדרך גדילתן. [מ"ב (סי"ק טז)].

צד השרדה של הלולב

ע"פ הסוד יש ליטול שדרתו של לולב כלפי פניו ופני הלולב כלפי חוץ, וכן נוהגים. [מ"ב (סי' תרנ סי"ק ח וסי' תרנא סי"ק מז) בשם ספר תולעת יעקב].

באיזה יד

יטול האגודה בידו הימנית והאתרוג בשמאלית משום שהם שלש מצוות והאתרוג הוא רק מצוה אחת. [שו"ע סי' תרנא סעי' ב] ומי"ב (סי"ק טו).] ואפילו בירך עליו כבר ואח"כ נוטלו פעם שני כגון בשעת אמירת הושענות צריך ליטלו בימין. [מ"ב (שם)].

נטילת ביד אחת

אם נטל שניהם ביד אחת, י"א שלא יצא, וי"א שיצא כיוון שלא היה האתרוג עמהם באגודה אחת. ולענין הלכה יש להחמיר בשל תורה וצריך לחזור וליטלו בלא ברכה. [מ"ב (שם)].

אמר

י"א שאטר נוטל לולב בימין כל אדם ואתרוג בשמאל כל אדם, כי הולכים אחר ימין ושמאל של רוב העולם ולא אחר ימין ושמאל של הנוטל. [שו"ע (שם סעי' א) וטעמו דדוקא תפילין שהוא דאו' איטר אזיל בתר ימין ידידה אבל לולב שנטילתו בימין הוא מדרבנן משום חשיבות בעלמא שיש בו שלש מצות, איטר הוא ככל אדם]. וי"א שהולכים אחר הימין של הנוטל, ויש ליטול הלולב בימין שלו והאתרוג בשמאל שלו, וכן עיקר לבני אשכנז. [רמ"א (שם) וטעמו כי הולכים אחריו כמו בתפילין].

היפך

אם היפך היינו בין איטר ונטל בימין ובין מי שאינו איטר ונטל לולב בשמאלו ואתרוג בימינו יצא. [רמ"א (שם) ומי"ב (סי"ק יט)]. ויש מחמירין בזה. ועי"כ טוב לחזור וליטלו בלא ברכה. [מ"ב (שם)].

שולט בשתי ידין

השולט בשתי ידין, ר"ל שעושה כל המלאכות בשניהם שוה בשוה (אבל אם נקל לו לעשות בשמאל אף שיכול לעשות אותם גם בימין זה לא נחשב שולט בשתי ידין), נוטל הלולב בימין ואתרוג בשמאל ככל אדם. [רמ"א (סי' תרנא סעי' א) ומי"ב (סי"ק ב)].

רב קהילה

יש מי שאומר שרב קהלה וכדומה (שהקהל מתבוננים במעשיו) שהוא איטר יד, אף שבנטילה בביתו נוטל הלולב בשמאל כל אדם והאתרוג בימין (לדעת הרמ"א הנ"ל), בנענועים שבבחי"נ ובהקפת הבימה יטול הלולב בימין כל אדם כשאר הציבור מפני כבודם. [הגרשו"א (הליכ"ש פי"א אות טו והגה כז)].

אין לו ידים

אדם שאין לו ידים, נוטל לולב בזרוע הימין, והאתרוג בזרוע שמאל. [שו"ע (סי' תרנא סעי' ד) ומי"ב (סי"ק כא) דמי כתיב ולקחתם ביד]. וזרועו פירושו בית השחי ואם יש קנה נוטל במרפיקו דזה נמי לקיחה מיקרי. [מ"ב (סי"ק כב)].

יש לו יד אחת

אם יש לו יד אחת יטול הלולב באותה יד אפילו היא שמאל, כי נחשבת אצלו ימין והאתרוג בזרוע שכנגדו ואם אי"א לו ליטול האתרוג בזרוע יטול שניהם בידו בזה אחר זה ויוצא בזה. [מ"ב (סי"ק כג)].

נטילתם בפיו (כשאין לו זרוע כלל)

אם אין לו זרוע כלל י"א שאין עליו ליטול הלולב בפה כי אין זה בכלל לקיחה, ויש חולקים. [מ"ב (סי"ק כב)]. ועי"כ יטלנו באופן זה בלא ברכה (ועיי' לעיל שנטילתם אחד אחד מועילה להסירם. [רמ"א (שם סעי' ז)].

הציצה בנטילתם

י"א שחציצה נוהגת בנטילת הד' מינים אף במיעוט היד, ועי"כ מי שיש חציצה בידיו כגון טבעת או רצועת תפילין (לנוהג להניחם בחוה"מ) עליו להסירם. [ב"ח, ט"ז וגר"א הובאו דבריהם במי"ב (סי' תרנא סי"ק לו)]. וי"א שדוקא אם כל היד מכוסה הדין כן אלא שנהגו להחמיר להסירם. [רמ"א (שם סעי' ז)]. ולמעשה אם נטלם בעוד חציצה בידו יחזור ויטלם בלא ברכה. [מ"ב (סי"ק לו)].

יש לו רטייה בידו

אם יש לו רטייה (פלסטר כדו') בידו אם אינו יכול להסירה אינו חציצה כי בטלה היא לידו. [הגרשו"א זצ"ל (אשרי האישי פלי"ב אות ה). וכן מבואר בבן איש חי (שנה א פ"ר) האזינו אות יג]. וכן פסק הגרשו"א זצ"ל (הליכ"ש סוכות פי"א אות טו), ו"ו, אלא שדעתו דאם כל כף ידו תבושה ואינו יכול לאחוז הלולב אלא באצבעותיו בלבד, יש להסתפק אם יברך על נטילה זו או לאו, ולכן יברך ויטול את הלולב והאתרוג גם באופנים המבוארים בסי' תרנ"א סעי' ד' לענין מי שיש לו יד א', והדינו שיטול שניהם יחד בידו הבריאה, ושוב יטול באצבעות ידו החבושה, ושוב יטול בידו הבריאה את הלולב והאתרוג בזה אחר זה, ולא יספיק משעת הברכה עד גמר כל הנטילה].

יש לו בלמלך בידו

יש להזהר מבלמלך בידו הנחשב חציצה בנטילת ידים. [הגרשו"א זצ"ל (אשרי האישי חי"ג פלי"ב אות ח). ועיי' במוע"ז (חי"ב סי' קכו)].

איגוד הלולב

לאגוד הד' מינים

המינים אין חובה לאגדם ומי"מ מצוה לאגדם בקשר גמור משום נול. [שו"ע (סי' תרנא)]. ויקשור אותם (הלולב, ההדס והערבה) בקשר האסור בשבת ויוי"ט, ואם שכח לקשור לפני יו"ט יעשה רק עניבה. [מ"ב (סי' תרנא סי"ק ח)].

לאגדם בלילה

מותר לאגוד הלולב בלילה. [דעת תורה למהרש"ם (סי' תרנא על סעי' א וסי' ח), עי"יש טעמון].

על ידיו "קוישיקלעך"

מועיל לתחוב אותם בבית יד כשהם מהודקים היטב שאי"א להכניסם ולהוציאם בקלות, וכן מנהגה אצל בני אשכנז. [מ"ב (סי' תרנא סי"ק ח). אלא הדעיוני דלכאו' המי"ב סותר דברי עצמו שהרי בסמנ' תרנ"ד סי"ק ה' פסק כהבכור"י דבענין קשר שאי"א להוציא ולהכניס. וי"ל דס"ל להמי"ב לדעולם בענין שלא יוכלו להכניס ולהוציא וכדעת הבכור"י (שם סי"ק ח), אלא דלא בעינן לזה דוקא קשר גמור אלא כל שמדקח את הגי מינים היטב סגין. ומי"מ ראוי לקשור את האיגוד בקשר א' גמור. [כה"ח (שם אות יא), הגרשו"א זצ"ל (אשרי האישי פלי"ב אות טו) והגרנ"ק שליט"א (ארבעת המינים למהדרין עמי קנד). ועיי' מש"כ בזה בס"ד בשמעתא עמיקתא גליון קצ"ו].

אופן קשירת המינים

יש לקשור ההדס גבוה יותר מן הערבה, וישפיל ההדס והערבה תוך אגוד הלולב, כדי שיטול כל ג' מינים בידו בשעת ברכה. [רמ"א (סי' תרנא ססעי' א)]. והדס צריך לקשרו בימין הלולב והערבה משמאלו, וכן נוהגין. ואיטר יד שימין שלו הוא שמאל שלש שאר בני אדם יש מצדדים שלא הולכים אחר הימין שלו אלא אחר העולם. [בכור"י (סי"ק טו)]. והנוהג כן יש לו על מי לסמוך. [כן ראה ממ"ב (שם) שאחר שהביא דברי הפמ"ג ציין לדבר הבכור"י. ועיי' במי"א (סי"ק ד) שהביא בשם כתבי האר"י כתי' לאגוד ג' הדיסי א' בימין הלולב וא' בשמאל וא' באמצע ובי' ערבות א' בימין וא' בשמאל, והשלי"ח כתי' בשם מטי"מ ערבה בשמאל והדס בימין ולולב באמצע. ועיי' בשעה"צ (אות יא) שלא הביאו במי"ב כל הפמ"ג כתי' שלא ינהג כן אלא מי שמרובק בחסידות, ובצנעה ולא בפרהסיא].

קשרים על הלולב

יש שכתבו לעשות בלולב ג' קשרים כנגד ג' אבות, וכן נוהגין. [רמ"א (שם) ומי"ב (סי"ק ד)]. ומי"מ צריך לעשותם בענין שיכול לכסכס היטב בהעלין ועי"כ צריך להיות טפח למעלה פתוח ללא קשרים. [מ"ב (שם)]. וקשרים של מטה שקושר כל הגי מינים ביחד משום נוי הוא נחשב לאחד ויעשה למעלה עוד שנים אם אפשר לו, וי"א שצריך ג' קשרים בלולב עצמו לבד הקשר הד' שאוגד הגי' מינים יחד. ומי"מ בדיעבד אם לא עשה אלא אגד אחת כשר. [מ"ב (שם)].

אכילה לפני הנטילה

אסור לאכול קודם שיטול הלולב. [שו"ע (סי' תרב סעי' ב)]. וטעימה (עד כביצה מזונות, או פירות וכדו' אפילו יותר) מותרת מן הדין, אלא שמיי"מ אין להקל בזה אם לא לצורך גדול.

[מ"ב (שם סי"ק ז) וסי' תרב סעי' טו]. ועי"יש בסי' תל"א (סי"ק ה). ועיי' מש"כ בזה בשמעתא עמיקתא גליון קצ"ה].

יביאו לו לולב מאוחר יותר

יש אומרים שאם מצפה שיביאו לו לולב אין צריך להמתין כלל, דהרי יש לו מי שזיכורנו לנטלו היינו אותו ושיביא לו הלולב. [מ"ב (סי"ק ז)]. וכל שכן אם הולך בעצמו למקום שיש בו לולב. [שעה"צ (אות ז) ע"פ החת"ס]. ויש חולקים שכוון להמתין בכל זה לכתחלה עד חצות (עד ולא עד בכלל). [שעה"צ (אותיות ו-ז) ע"פ הא"ח]. ומי שחלש לבו בודאי יוכל לסמוך להקל. [מ"ב (שם)]. וכן לענין טעימה בודאי אין להחמיר בכל זה, דהיינו, שיוכל לטעום תיכף אחר התפלה אפילו ביום ראשון. [שעה"צ (שם)].

שכח והתחיל לאכול לפני נטילתם

אם שכח ואכל ונזכר על שלחנו, ביום הראשון שהוא מן התורה יפסיק, ומיום ראשון ואילך אם יש שהות ביום עדיין ליטלו לא יפסיק, ואם לאו, יפסיק. [שו"ע (סי' תרב סעי' ב)].

התחיל יותר מחצי שעה

אם התחיל לאכול יותר מחצי שעה קודם שהגיע זמן חיובו, אפי' ביום ראשון א"צ להפסיק [רמ"א (שם)], ר"ל יותר מחצי שעה קודם עמוד השחר כי באופן נקרא שהתחיל בהיתר, אלא שכ"ז לענין מצות לולב, אבל מ"מ יש חיוב להפסיק משום חובת תפילה וכי"ש ביום טוב שצריך קידוש. [מ"ב (סי"ק ט)].

נשים

נשים מותרות לאכול לפני שנטולות הלולב כיוון שאין להם חובה לטלו. [עיי' קשו"ע (סי' קכט סוף אות יט) וחז"י"א (ככלל קמא אות ז)].

ברכות

ברכה על הנטילה

צריך לברך בשעת הנטילה "על נטילת לולבי". [שו"ע (סי' תרנא סעי' ה)].

עד מתי רשאי לברך

מי שלא בירך על הלולב, כל זמן שלא נענע יכול לברך. [מ"ב (שם סי"ק כו)]. ודעת הבכור"י (שם סי"ק כ) שעד הנענועים שבאמירת הושענות מותר לברך].

ברכת שהחיינו

לא יברך שהחיינו בשעת עשיית לולב, אלא בשעת נטילתו. [שו"ע (שם סעי' ה)]. ואף על גב דמן הדין היה ראוי לברך שהחיינו תיכף בשעת עשיית הלולב (דהיינו בשעה שאוגדו) מ"מ אכן נהגינן להניח הברכה לכתחלה עד שעת נטילה.

שכח לברך

אם לא בירך שהחיינו ביום א' יוכל לברך אפילו ביום ז' כשנוטל הלולב. [מ"ב (שם סי' כט)].
נזכר באמצע הלל שלא בירך שהחיינו
אם לא בירך שהחיינו ונזכר באמצע הלל מברך בין הפרקים, כלומר בין מזמור למזמור. [הגרשו"א זצ"ל (הליכ"ש סוכות פי"א אות כ דובר הלכה אות לד)].

ברכה עובר לעשייה

יברך על נטילת לולב ושהחיינו, קודם שיטול האתרוג, כדי שיברך עובר לעשייתו או יהפוך האתרוג עד שיברך. [שו"ע (שם סעי' ה)]. וכמו כן יש עצה לכוון שלא לצאת במצוה עד שיטול את כולם בידו. [מ"ב (שם סי"ק כה). ועיי' בזה בשמעתא עמיקתא גליון רפ"א].

שכח להופכם בחזרה

מי שבירך על הלולב והפך האתרוג כדי שברכתו תהיה עובר לעשייה, ולא חזר להפכו עד שהפסיק בדבור וכדומה, צריך לחזור ולברך. ואם הפסיק באמירת הלל בלבד, יש להסתפק אם נחשב הפסק, ואינו חוזר ומברך. [עיי' במי"ב (שם סי"ק טו). ובמש"כ בזה בס"ד בשמעתא עמיקתא גליון רפ"א].

להשיה אחר הברכה לפני אמירת הלל

יש מי שאומר שלכתחלה יש להזהר שלא להשיח בין ברכת הלולב עד אחרי ההלל כדי שהברכה על נטילת לולב תחול אף על הנענועין שבהלל. [מקראי קדש (סוכה חי"ב סי' טז) בשם הגר"י ד בהר"ן].

הביאו לו לולב באמצע הלל

אם לא היה לו לולב, ובאמצע הלל הביאו לו מותר לברך עליו בן הפרקים, כלומר בין מזמור למזמור. [מ"ב (שם סי"ק מא)].

ברכת הנותן ריח טוב על האתרוג

אתרוג העומד למצותו, יש להסתפק אם מברכים עליו בימים שלפני החג ברכת "הנותן ריח טוב בפירות". [הגרשו"א זצ"ל (הליכ"ש פי"י אות לה), עי"יש טעמון]. אבל לאחר החג ששוב אינו עומד למצוה מברכים עליו. [שם (הגה נט)]. ויש לציון שלדעת החו"א (סי' לה סי"ק א וה) הלוקח פרי להריחו אם הוא מיוחד לאכילה בטל יחדוד לריח אף כשנטולו בידו להריחו ואין מברכים עליו. ובדרך זה נקט הגב' איש חי (ואתחנן אות טו). ועיי' בשש"כ (פס"א הגה ל) שלפי דברי החו"א"א מצאנו מקור למה שמיחידים קופסה לבשמים להבדלה ולא לוקחים סתם בשמים מהמטבח].

הנענועים

בשעת הברכה

ינענע לכל הרוחות בשעה שמברך אפילו אם עתיד לנענעו בשעת ההלל. [שו"ע (שם סעי' ח) ומי"ב (סי"ק לו)].

בשעת ההלל

דעת השו"ע (סי' תרנא סעי' ח) שיש לנענע בשעת ההלל בהודו לה' פעם אחת. ובהודו לה' שבסוף שכופלים אותו שליח ציבור והצבור מנענעין שני פעמים, וכן באנא ה' הושיעה נא מנענע שני פעמים, לפי שכופלים אותו. ודעת הרמ"א (שם) שהקהל מנענעים בכל הודו שיאמרו (אבל השי"ץ אינו מנענע אלא בהודו הראשון כמבואר להלן). [מ"ב (סי"ק מ)]. וכן מנהג בני אשכנז. [מ"ב (סי"ק טט)]. והקהל מנענעים בכל פעם שעונים הודו, הרי ד"פ בהודו, ובאנא הושיעה נא ב"פ, ובהודו שבסוף ג"כ הקהל מנענעים ב"פ. [מ"ב (סי"ק מא)].

דין השי"ץ בנענועים

לבני ספרד דין השי"ץ כדין הצבור כני"ל ע"פ השו"ע, אבל לבני אשכנז השי"ץ מנענע בהודו הראשון וביאמרו נא, אבל שיאמרו נא בית אהרן ויאמרו נא יריא ד' לי מנענע (כי כשאומר לאמר נא ישראל הוא כמו הזכרה לצבור שיאמרו הודו עיי"כ מנענע עמהם משא"כ ביאמרו נא שאין מדבר על כלל ישראל). [רמ"א (שם) ומי"ב (סי"ק מ - מא)]. ובאנא הושיעה נא השי"ץ מנענע ב"פ וכן בהודו שבסוף מנענע ב"פ. [מ"ב (סי"ק מא)].

מתפלל ביחידות

אם מתפלל ביחידי אינו מנענע אלא בהודו שבתחלת ההלל ובסוף ההלל ובאנא ד' הושיעה נא. [מ"ב (סי"ק מא)].

בשעת אמירת שם השם

אין לנענע בשעה שאומרים השם (כי בעת אמירת השם צריך לכוון) ועי"כ בהודו יעשה בכל תיבה נענעו אחד ובאנא בכל תיבה שני נענועים. [מ"ב (סי"ק לו)].

הבאת הלולב נגד החזה/להפוך פניו בשעת הנענועים

י"א שבכל הנענועים יביא סוף הלולב נגד החזה ויש שנהגו (וכן משמע דעת השו"ע הובא להלן) להשאר עומדים במקומם ופניהם מלמרח בכל הנענועים רק הופכים ידיהם נגד הרוחות ונגד מערב הימא את הלולב על כתפיהם ומאחוריהן (ולפי שיטה זו אי"צ להביא סוף הלולב נגד החזה). [מ"ב (סי' לו) ושעה"צ (אות מח)]. וכל אחד יעשה כפי מנהגו. [שעה"צ (אות מט) ע"פ הבכור"י], ומ"מ המנהג הפשוט אצל בני אשכנז שאי"צ להפוך פניו להצד שמנענע רק מטה ראש הלולב לצד שמנענע. [מ"ב (סי' מז)].

כסוכו עליים

טורף הלולב ומכסכו העלין בכל נייענוע [רמ"א (שם סעי' ט)], ר"ל כסוכו מעט. והנענועים בכח עד שכמעט שהלולב נשבר ע"יז הוא טעול. [מ"ב (סי' מג)]. ועי' עוד בסמוך.

צורת הנענועים

דעת השו"ע (שם סעי' ט) שהנענוע הוא שמוליך ידו מכנגדו והלאה ומנענע שם ג' פעמים בהולכה וג' פעמים בהבאה, כלומר ההולכה עושה פעם אחת, אבל הנענוע בעת ההולכה עושה ג' פעמים וכן בהבאה כשמביא הלולב אצלו עושה ג"כ הנענוע ג"פ, ואח"כ מטה ידו לצד אצור ועושה כן, וכן לכל צד מארבעה צדדין (כדי לעצור רוחות רעות) ומעלה ומטה (כדי לעצור טללים רעים). [מ"ב (סי' מג) ובה"ל (שם ד"ה מארבע ד"ה ומעלה)]. ודעת הרמ"א (שם) שצריך להוליך ולהביא ג"פ ולא יעשה הנענועים בעת שיגמור ההולכה וההבאה אלא יעשה בעת ההולכה וההבאה גופא ובכסוכו כ"ל [מ"ב (סי' מד)], וכן מנהג אשכנז. [מ"ב (סי' מז)].

החזקת הד' מינים בשעת הנענוע

צריך לחבר האתרוג ללולב בשעת נענועו ולנענע בשניהם יחד. [שו"ע (שם סעי' יא)]. ומטין ראש הלולב לכל צד שמנענע נגדו, וכשמנענע למטה הופכו למטה, ומקרי דרך גדילתו, הואיל ומחזיק אותו בידו דרך גדילתו, ויש שמדקדקו שלא להפך הלולב שמנענעין למטה, והמנהג אסתו ברא ראשונה. [מ"א (שם)]. ומ"מ למעשה יותר טוב שלא יהפכו. [מ"ב (סי' מז)]. ועיי"ש (סי' מח) שפירש ששיטה הראשונה ט"ל שהאיל שהנטילה שנטל אותם מתחלה בידו היה דרך גדילתו שוב אין מקפידין על נענועין שיהיה דרך גדילתו אכן מדקדקין מחמירין שלא להפוך וכו' משום חשש שהוא שלא כדרך גדילתו ולא דמי לכל שאר הנענועים שאינו אלא מטה לצדדין ולא מהפך ממש משא"כ בהא אם יתפך יהיה ראשו למטה וסופו בידו ועי"כ לא יהפכו אלא ישפיל הלולב למטה אחר העלאה ג"פ].

כיון הנענועים

יקיף דרך מיני הנענועו: מזרח, דרום, מערב, צפון. [שו"ע (סי' תרס"א ט)]. וכן הוא המנהג הפשוט במדינותינו. והטעם שהכמים הזהירו אותנו תמיד שתמיד תקח את הדרך שהוא בימין שלך במקום שיש ימין ושמאל לפניך תבחר לך הימין שלך ואין חילוק בין איטר לאינו איטר. [מ"ב (סי' מז)].

דין "לככם"

הנענועים בשבעת נטילת לולב, יש מי שאומר שנוהג בהם דין "לככם". [הגרשו"א וצ"ל (הליכ"ש פ"א אות ט)].

נענועים באותו לולב שקיים מצות הנטילה

הגרי"ז וצ"ל היה מקפיד לקחת לנענועים את האתרוג שנטל בראשונה וקיים המצוה בו. [עין בחי הגרי"ז (ערך ב)]. ועי' עוד מש"כ בהא בשמעתא עמיקתא גליון ע"ח].

לא נענע כדון

כל הנענועים אינן מעבדין, ובאיזה דרך שנענע יצא בדיעבד. [רמ"א (שם סעי' י)]. ואף שאם לא נענע כלל ג"כ יצא הדענועים אינם מעבדים ומשעה שהגביה את האתרוג יצא ידי חובתו מ"מ שם טוב לחזור ולטלו ולנענע משא"כ בהא. [מ"ב (סי' מט)].

הלל בצבור ללא לחיובת ע"ם לולב

יש אומרים שמי שאין לו לולב לעצמו בשעה שהצבור אומרים הלל, עדיף שיאמר הלל ביחידות וינענע עם לולב של אחר, מלומר הלל בצבור בלי לולב. [הגרשו"א וצ"ל (אבני ישיפה תפלה פט"ו הגה' ע"ב)]. ויש אומרים שהלל בצבור עדיף. [תשובות והנהגות (חי"ג סי' רב)]. ועי' בלקט יושר (תלמידיו של התורה"ד ארבעת המינים אות ח). ועי' עוד בשמעתא עמיקתא גליון ע"ח].

דיני הקטנים

קניית ד' מינים לקטן

קטן היודע לנענע לולב כדון, היינו מוליך ומביא מעלה ומוריד [מ"ב (סי' תרנ"ו סי' ב)], אביו חייב לקנות לו לולב כדי לחנוכו (ולכתחילה יש לחנוכו אף לנענועים של ההלל). [שו"ע (שם)]. והדיון כן בכל מיני החג (יש שחובת נטילתם מדרבנן). [מ"ב (סי' יג) ומ"מ א"ם אין ד"ה האב משגת לקנות לקטן לולב בפני עצמו, לאחר שיצא אביו בלולבו ויטנו לבנו לנענע בו. [מ"ב (סי' ט)]. ואחר שהקטן לקטן לא יטלו לצאת בו ד"ח ביו"ט א' כמבאר בשו"ע (סי' תרנ"ו ט), עיי"ש עוד בהא].

להקנות לו ד' מינים

יש אומרים שהד' יוצא ידי חובה בדי' מינים שאולין אף ביו"ט ראשון. ולכתחלה ראוי להחמיר בהא. [ע"י במ"ב (שם סי' כח) שהביא מחו' בהא ומצד להקל. (שו"מ באג"מ יו"ד ח"ג סי' נב אות ב ד"ה והנה) שכתב שראוי לדעת המ"ב לפסוק כדעת המקילים), ומ"מ ראוי לצאת ידי חובת כל הדעות].

די' מינים מהורדדים

אע"פ שיש לחנך הקטן אף על הידור מצוה [ע"י בהב"ל (סי' תרעה ד"ה ולדידן) ובמנחת פיתים (סי' תרע"ז על המ"א סי' ח) והארכנו בהא בשמעתא עמיקתא גליון פ"ב], מ"מ הקונה ד' מינים לבנו אינו חייב להוסיף עד שלוש לצורך קיום הידור מצוה כדון גדול (ודי בזה שאביו יקנה לו את הד' מינים שלו). [ע"י בא"ח מבטשאטש (סי' תרעה) שכתב שקטן שהגיע לחינוך פסור ממתנות לאביונים, כי על פי רוב אין לו מעור. ואע"פ שבשאר מצוות האב מחויב להוציא ממון על מנת לחנכו, צ"ל דס"ל דפטור כי אילו היה גדול גם היה טעור כי אין לו ממון, אבל בשאר מצוות מחויב אלא שאנסו הוא עליה ועליו לצאת ע"י ד' של אחרים אם אפשר לו, וה"ח בנ"ד דז"ל שאם אין לו מעות אינו מחויב כלל להוסיף על הידור מצוה].

עזור לקטן בשעת קיום המצוה

אף אם עוזר לקטן בשעת המצוה, כגון שמוחיק עמו הארבעת המינים, יוצא הבן ידי חובתו. [כן מוכח מהשו"ע (סי' תרנ"ו ט)]. ועיי"ש במ"ב (סי' כח) שבכה"ג יי"ד חינוך. ומוכח דשנים שעשו יכולים לצאת י"ח המצוה. ועי' עוד בהא בשמעתא עמיקתא גליון ל"ט].

הנאזה מארבעת המינים

להריח ההרם

הדס של מצוה אסור להריח בו, לפי שעיקרו אינו אלא להריח בו והוא הוקצה כל שבעה. [שו"ע (סי' תרנ"ו ט) ומ"ב (סי' א)].

להריח האתרוג

אתרוג של מצוה מותר להריח בו כיון שעיקרו עומד באכילה ומהו רבד הוקצה ולא מלהריח אלא שלפי שחלוקו הפוסקים אם מבריק על הרחתו "היתור רבד טוב בפירות" כי לא עומד לריח מפני שהוא של מצוה, יש להמנע מלהריח בו. [שו"ע (סי' תרנ"ו ט) ומ"ב (סי' א)]. ועי' בערוה"ש (סוף אות ב) שכתב שאם בפירוש הקצה את האתרוג גם מריחו וודאי אסור]. וי"א שיש להמנע רק בעת נטילתו למצוה אבל קודם או אח"כ להריח בו לכיו"ע יכול לברך, וי"א שיש להמנע כל שבעת הימים. [מ"ב (סי' ג)]. ויש לחוש לכתחלה לדעת המחמירים. [כן משמע מהמ"ב (שם) ודעת החזו"א (או"ח סי' לה סי' ג) שלא מברכים על ריח הפירות ולא בדרים שעומדים להריח כמו אפרסמון והדס דאסור להריח אבל העומד אכילה לא שומריה בו אינו מברך ואף שלוקחו ביד ומריחו בו אינו מברך כיון דלא אומני' להריח, ולפי' אתרוג של מצוה אף שלוקחו להריח כיון דאינו אלא באקראי בלא הזמנה לכך אינו מברך על ריחו, ע"כ].

בשבת

ההדס אפילו בשבת מותר להריח, הגם שאין נוטלין אותו בשבת מ"מ הרי הוקצה לכל שבעה, אבל אתרוג מותר להריח בו בשבת ולברך עליו כי עתה לא למצוה עבד. [מ"ב (שם סי' ב)]. ועי' בשעה"צ (סי' תרנ"ו אות ד)].

הכין המינים לקיום המצוה

הכין ההושענא ולא הגביהה לצאת בה, מותר להנות ממנה כי ההזמנה למצוה בלבד לא אוסרת. [שו"ע (שם סי' ב) ומ"ב (סי' ד)]. ואף אם עשה האגודה, כ"ז שלא הגביהו לצאת בו נחשב הזמנה בלבד ומותרת בהנאה. [ביאור הלכה (דה שהרי הוקצה)].

הגביה הלולב בלא האתרוג

אם הגביה רק את הלולב נאסר אף האתרוג. [אבני"ז (או"ח סי' תצ"ג אות יח), עיי"ש (טעמ)].

לעיסת פיטם האתרוג למגולה

נשים המעוברות הנהוגות ללעוס בהושענא רבה הפיסם של האתרוג לסגולה רשאות ללעושת כן באתרוג של מצוה. [הגרנ"ח שליט"א (תורת המועדים סי' תרס"ד סי' יג אות ה)]. ועי' בדרכי חיים ושלום (אות תשצ"ו) שאוסר בהא].

להתוך הלולב ע"מ לקצרו שיכנס בתיק

אם אין לו בדין מלולב אחר יכול לקשרם בבדי הלולב שברך עליו (כי לא הוקצה למצוה) ויתר מדי"ט של שעור הלולב. [לוח אר"י (דיני הושענא רבא) ע"פ תוס' (סוכה מו:)] והמ"א (סי' תרמ"ט סי' ק"ט) ובמחמ"ש (שם)]. וכן דעת הגרשו"א וצ"ל (הליכ"ש פ"ו הגה' ז) כי אינו מגוף המצוה].

לתלוש עלים מהלולב לצורך האיגוד

מותר לתלוש מהלולב עליו לצורך האיגוד כיון שעושה לצורך אותו לולב עצמו. [דעת תורה למהר"ש (סי' תרנ"א על סעי' א)]. ובא"ח מבטשאטש (סי' תרס"ד על סעי' ד) התיר לאגוד הערבה של הושענא רבה בעל הלולב כי אין זה בכלל נהנה מהמצוה, אלא שישמטו עד אחר יו"ט].

תלישת עלים בשבת או ביו"ט

מותר בשבת וביום טוב לתלוש עלים מהלולב, כי כל שהוא בתלוש אין איסור. [פמ"ג (סי' תרנ"א י"א) סי' א] והביאו הבכור"י (שם סי' א)]. ועי' בשערי"ת (שם סי' ג) שיש שנהגו בזה איסור. וכתב בדעת תורה (שם) שהוא מנהג בטעות]. ומ"מ יזהר שלא לחתכו לפי מדה אחר התלישה משום איסור מיתקן מנא וכדו'.

ביום השביעי של סוכות

אתרוג ביום השביעי אפי' לאחר שנעשית בו מצותיה אסור באכילה, שהרי הוקצה לכל שבעה. [שו"ע (סי' תרס"א טעי' א)]. ואם הפרישו ליום אחד אינו אסור אלא ליום א' בלבד עד הלילה. [מ"ב (סי' ג)].

בשמיני עצרת

בשמיני עצרת המינים מותרים. [שו"ע (סי' תרס"א טעי' א)]. ואם חל בשבת יש מתירים. ויש אוסרים. ולעת הצורך יש להקל. [מ"ב (סי' ה)]. ומחש"ע שם משמע שהעיקר כדעה הראשונה]. ובחז"ל, שעושים שני ימים טובים של גליות, אסור אף בשמיני (שהוא ספק שביעי) ומותר בתשיעי, ואפילו חל להיות באחד בשבת, ויש אוסרים בחל להיות באחד בשבת. [שו"ע (סי' תרס"א)].

נפסל

אפילו נפסל אחד מהמינים אחר שעשה בהם המצוה אסורים כל שבעת ימים. [שו"ע (סי' תרס"א טעי' א)]. ויש מקילין בנפסל ביום השמיני בחז"ל (ובא"ח בכל אופן מותר). [מ"ב (סי' ט) ד' בס"ה ט"ז]]. ויש להחמיר אף באופן זה. [מ"ב (שם) ע"פ ריטב"א וק"נ].

ספק פסול

אם יש ספק אם המין כשר אינו הוקצה למצוה. [תשובות והנהגות (ח"ה סי' ר"ב) כי הוקצה למצוה היינו רק כשהוא גם חפצא דמצוה והיינו שמקיים מצוה בחפצא, וכיון שלל הצד שהמין פסול אינו מקיים מצוה שוב לא הוקצה למצוה, ובאיסור דרבנן הוקצה למצוה אזלינן לקולא ותלינן שלא קיים מצוה באתרוג)].

עשה תנאי

אם התנה לפני החג שרוצה להנות מארבעת המינים, כגון שרוצה להריחם, מסתבר שמועיל התנאי. [ב"י (סי' תרג) וצ"ח לדבריו המ"ב (סי' א)]. וי"א שבזמננו שאין אנו בקיאים בתנאים ועי"כ אין להתנאות. [דרכ"מ (שם אות א) ורמ"א (סי' תרל"ח טעי' א)]. ובמקום הצורך יש להקל. ובערבה של הושענא רבה יש להקל בכל אופן. [ע"י במ"ב סימן תרל"ח סי' ק"ב שהביא מפסקים על הרמ"א הנ"ל, וכן הכא בסימן תרנ"ג סי' א'. ומסתמית דבריו בסי' תרנ"ג סי' א' משמע שניתן לסמוך על התנאי. וכן משמע מהביאור הלכה (סי' תרס"ד ד"ה אם לא התנה), ועיי"ש שקטש שערבה קילא טפ"ן].

הזמן הראוי להתנות

י"א שיש להתנות לפני החג מבעוד יום. [שו"ע (סי' תרל"ח)]. וי"א שדי אם מתנה לפני קיום המצוה. [ביאור הלכה (סי' תרס"ד ד"ה אם לא)].

נתינת המינים במים

מנהג כשר וטוב ליתן לולב וערבה במים שלא ייבשו. [מ"ב (סי' תרנ"ד סי' ד)]. ומצוה להחליף המים בחול המועד כדי שישארו לחים ומחודדים. [שו"ע (סי' תרנ"ד)].

נתינת הלולב במים ביו"ט

ביום טוב מותר להחיות הלולב למים וכן להוסיף עליו מים אם צריך, אבל לא יחליף המים. [שו"ע (שם)]. אבל להעמידו מתחלה במים ביו"ט אסור, ויש סוברין שאפילו לכתחלה מותר להעמידו בכד שיש בו מים מזומנים מערב יו"ט ולא אמרו אלא להוסיף עתה מים משום טרחה יתירה, ויש לסמוך על זה אם שכח להעמידו מבעוד יום, כיון שאין בו פרחים וממילא אין בזה חשש איסור מן התורה. [מ"ב (סי' שלו סי' נד) ושעה"צ (אות מח)].

שימוש במגבת רטובה ביו"ט

אם הלולב היה עטוף מבעוד יום במגבת רטובה, מותר לחזור ולעטוף אותו במגבת, היות ואינו מקפיד עליה לסוחטה. [שש"כ (פכ"ו אות כ"ז)]. ומותר אף לעטוף את הלולב במגבת נקיה שאין בה משום כיבוס, ואח"כ לשפוך עליה קצת מים (כי הוא דרך לכלוך). [שם (הגה ק"ד)].

נתינת שאר המינים

הנתינת שאר שבעת המינים פרחים שנפתחים מחמת המים, לכל הדעות אסור להחזירם למים שעמדו בהם מקודם. [במ"ח (אות ה)]. וכן הדיון בהדסים וערבות שאין בהם פרחים אלא שהם טריים ובנתינתם למים מוסיפים לצמוח (כמו שמצוי בהדסים שמוסיפים לצמוח ולהתארך בראשם) אסור להניחם במים, אבל אם אינם טריים ממש, ולא יוסיפו לצמוח ע"י המים מותר. וכן ערבות אסור אם מוציאים שרשם במים, אבל באופן שאין צומחים עליהם חדשים אלא שהעלים הקיימים מוסיפים להיפתח, אין זה נחשב כפרחים הנפתחים, ומותר להניחם במים. [הגרנ"ח שליט"א (חוט שני שבת ח"א עמ' פ"ח)].

להחליף ערבות כל יום

נוהגים לקחת בכל יום של חול המועד ערבה חדשה ולקשרה בלולב, והוא הדור מצוה. [רמ"א (סי' תרנ"ד טעי' א)].

ניתן להאזין לשיעורי הלכה מבעמח"ם שמעתא עמיקתא שליט"א בקול הלשון - טל': 6761* יש להקיש 3-3-1 שלווחה 65

ניתן לתרום דרך "נדרים פלוס" - יש להקיש: 1. קופות נוספות 2. הניכי ישיבות רמות ב' 3. גליון שמעתא עמיקתא

נדרים

יו"ל לרפו"ש של הר"ה"ג ישראל בן איטה שליט"א - לע"נ יצחק בן טיורי (כבריתני) ז"ל - לשאלות והערות ניתן להתקשר לפל' 052-767-0503

© שמעתא עמיקתא - להפצת הגליון במקום מגוריכם או לימודכם נא לשלוח בקשה לדוא"ל: Amikta571@gmail.com